

РАНГТАСВИР ТЕХНИКАСИ ВА ТЕХНАЛОГИЯСИНИНГ ТАРИХИ

Азизов Дилшод Нуридинович

профессор кафедры "живописи"

Ташкентского университета Кимё

e-mael: marokanda@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19381542>

Аннотация. Рангтасвир соҳасидаги энг мураккаб йўналишлардан бири рангтасвир техникаси ва технологияси бўлиб ҳар бир картинага индивидуал ёндашув талаб этилади. Рангтасвир технологияси тарихи бўйича тўпланган тажрибаларни ўзлаштириш ва тизимлаштириш зарурияти пайдо бўлганлиги сабабли ва бу соҳа учун ўта муҳим бўлган методологик назарияси ва амалиёти ҳамда барча қисмларини яхлит тизим сифатида қаралиши, алоҳида аҳамиятга эга.

Калит сўзлар: Рангтасвир, технка, технология, тарих, дастгоҳлий, асир, Европа, Уйғониш дари.

Аннотация. Одной из наиболее сложных областей в живописи является техника и технология живописи, требующие индивидуального подхода к каждой картине. Поскольку существует необходимость овладеть и систематизировать опыт, накопленный за всю историю живописной техники, а также её методологическую теорию и практику, которые чрезвычайно важны для этой области, и рассматривать все её части как целостную систему, это имеет особое значение.

Ключевые слова: Живопись, техника, технология, история, станок, плен, Европа, Ренессанс.

Abstract. One of the most complex areas of painting is technique and technology, requiring an individual approach to each painting. This is of particular importance because it requires mastering and systematizing the experience accumulated throughout the history of painting technique, as well as its methodological theory and practice, which are crucial to this field, and considering all its components as a holistic system.

Key words: Painting, technique, technology, history, machine, captivity, Europe, Renaissance.

РАНГТАСВИР ТЕХНИКАСИ ВА ТЕХНАЛОГИЯСИНИНГ ТАРИХИ.

Дастгоҳли рангтасвирнинг вужудга келиши анъанавий равишда милoddan avvalgi V асрнинг иккинчи ярмида яшаб ижод қилган афиналик юнон rassomi Аполлодор¹, фаолияти билан боғланади. Плинийнинг² сўзларига кўра, у «рангтасвир эшикларини очган бўлиб, бу

¹ Афиналик Apollodor, Skiograf nomi bilan mashhur, miloddan avvalgi V asr, qadimgi yunon rassomi, yunon monumental rasmining ustasi. Antik davr lug'ati, 1989 yil.

² Pliniy Elder, asl ismi Gay Plinius Sekund, milodiy 22-24 yillar oralig'ida, Novus Komus - milodiy 79-yilning 24 yoki 25 avgusti, Stabiae, qadimgi Rim yozuvchisi va olimi. Беркова Е. А. Научная литература ранней империи / История римской литературы. — Под ред. С. И. Соболевского, М. Е. Грабарь-Пассек, Ф. А. Петровского. — Т. 2. — М.: Изд-во АН СССР, 1962. — С. 128

эшиклардан нур-соя маҳорати ва оптик иллюзиянинг буюк усталари Зевксис ва Полигнот³ кириб келдилар». Аполлодор ўз асарларини миллоддан аввалги V асрда яшаб ижод қилган ўзининг машҳур ўтмишдошлари бўлган юнон рассомлари Полигнот⁴ ва Миконларга⁵ ўхшаб бинолар деворларида эмас, балки ёғоч тахталарда яратган. Қадимги муаллифларнинг гувоҳлик беришича, замондошлари Аполлодорни «скиаграф» (сояни тасвирловчи) деб атаганлар, бу эса, эҳтимол, унда нафақат дастгоҳли картинанинг асосчиси, балки тасвирланаётган предметларнинг нур -соя орқали шаклини яратиш асосчисини ҳам кўриш имконини беради.

Бироқ дастгоҳли рангтасвирнинг бизгача сақланиб келган энг илк намуналари бошқа бир даврга мансуб бўлиб, улар Мисрда топилган ва милодий эрамининг илк асрларига тааллуқли дафн портретларидир. Энкаустика⁶, техникасида бажарилган ушбу асарлар бу даврга келиб эллинистик рангтасвир нақадар юксак маҳорат даражасига эришганини намोён этади. Европа рангтасвирининг кейинги тараққиёти насронийлик динининг қарор топиши билан боғлиқ бўлди. У IV асрда, айнан Рим давлатчилиги ва антик дунёқараш инкирози даврида ғалаба қозонди ва шу пайтдан бошлаб рангтасвир насроний черкови догматлари билан муқаддаслаштирилган ғоявий-бадий тизим таркибига киритилди.

Ғарбий Европа, жумладан Италия, рассомлик анъаналарининг асосий тарихий ривожланиш йўлидан четда қолган даврда, яъни VI асрга келиб Рим империясининг чекка шарқий ҳудуди бўлган Византияда санъатнинг энг йирик марказларидан бири шаклланди. Ана шу ерда дастгоҳли рангтасвирнинг янги тури — икона вужудга келди, унда дунёнинг кўз билан ҳис этиладиган реаллиги насроний рамзий образлари орқали ифода этилди. Византия ва унга қўшни мамлакатлар санъатини озиқлантирган насронийлар черкови догматикаси рангтасвирни нафақат насроний динига оид саҳналарини тасвирлашда, балки техник усулларда ҳам қатъий қонунлар доирасига олиб келди, бу эса ўз вақтида Византия санъатининг инкирози сабабларидан бирига айланди.⁷

XI аср ўрталаридан бошлаб шарқий черковдан ажралиб чиққан ғарбий насроний черкови руҳий ва дунёвий соҳалар ўртасидаги нисбатга урғу бериб, шахсий ўзига хосликни фаолроқ намоён бўлишига замин яратди. Шу боис Ғарбий Европада, айниқса бу ғоялар энг ёрқин ифодасини топган Италия ҳудудида, дастлаб маҳоратнинг илк сабоқларини византиялик юнон усталаридан олган рассомлар кўп ўтмай уларнинг намунасига тақлид қилишдан воз кечдилар. Ренессанс даврида Италияда ҳамда Шимолий Европа мамлакатларида, аввало Нидерландияда, иконанинг картина сифатида янги талқини шаклланди, яъни инсонлар ўртасидаги мураккаб муносабатларни акс эттириш имконига эга бўлган асарлар юзага келди.

Шунинг баробарида, рангтасвирда эстетик омил моддий омил билан узвий боғлиқдир. Ҳақиқатан ҳам, на илк Ўрта асрлар примитиви, на Уйғониш даврининг дурдона асарлари моддий жиҳатдан мустақил ҳолда мавжуд бўла олмайди. Бунда ашёнинг вазифаси

³ Катта Пильни. Естественная история. Вып. I: Москва, "Наука" 1995. С 141.

⁴ Polignot miloddan avvalgi 5-asr o'rtalarida yashagan qadimgi yunon rassomi bo'lib, rasm va haykaltaroshlik bilan shug'ullangan.

⁵ Mikon eramizdan avvalgi 5-asrning mashhur qadimgi yunon rassomi va haykaltaroshi bo'lib, Afinadagi monumental rasmlari bilan tanilgan.

¹⁰ Enkaustik - bu mum bo'yoqlar uchun bog'lovchi bo'lgan rangtasvir texnikasi. Rasm eritilgan bo'yoqlar bilan amalga oshiriladi (shuning uchun nom). Mum bilan bo'yash // Малый энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. — 2-е изд., вновь перераб. и значит. доп. — Т. 1—2. — СПб., 1907—1909. «Энкаустика» — статья в Малой советской энциклопедии; 2 издание; 1937—1947 гг.

⁷ Гренберг Ю. И Технология станковой живописи: История и исследования. М.Изобразительное искусство, 1982. С - 15.

одатда тасаввур қилинганидан анча кенгроқ аҳамият касб этади. Гарчи тахта, ҳақиқатдан ҳам, санъат асарининг мустаҳкамлигини таъминлашга хизмат қилса, астар (грунт) бўёқ қатламининг асос билан боғланишини мустаҳкамлаши, лак эса рангтасвири ташқи шикастланишлардан ҳимоя қилиши лозим бўлса-да, ашёларнинг ўрни ва аҳамиятини фақат шу вазифалар билангина чеклаб бўлмайди.

«Рангтасвирда ҳам, адабиётда бўлгани каби, услуб — бу, хоҳ сўзлар бўлсин, хоҳ бўёқлар бўлсин — гоё ёки ҳис-туйғуларни ифода этишга хизмат қилувчи воситалар устидан ҳукмронлик қилишдир...»⁸, деган эди Рейнольдс⁹. Рус рассомларининг «кумуш даврининг устози» П. Чистяков эса В. Суриковга шундай деб ёзган эди: «Сюжет ва услуб гоёси техникани ўзига бўйсиндиради». «Ижод билан ашё ўртасидаги боғлиқлик фақат ҳар бир рассомнинг ўзгача сеvimли ифода воситаси мавжудлигида эмас, — деб ёзади асримиз бошларидаги бир муаллиф, — балки ижоднинг ўзи рангтасвир ашёси билан чамбарчас боғлиқ эканида намоён бўлади... Ҳар бир модданинг ўзига хослиги рангтасвир тасаввурининг ўйини учун янги майдонни очади, янги воситалар, янги усуллар ва бадиий илҳом учун янги имкониятларни яратади».¹⁰

Дастгоҳли рангтасвир тарихида ҳар бир йирик рассомлик даври — ҳоҳ роман санъати ёки готика, ҳоҳ Уйғониш ёки барокко, ҳоҳ классицизм ёки романтизм бўлмасин — у барибир рангтасвир асарларини яратишнинг ўзаро принципиал жиҳатдан фарқ қилувчи аниқ технологик усуллари билан белгиланади. Чунки устани мўйқалам олишга ундайдиган гоёлар ҳамда картинани яратиш жараёнида уни бошқариб турувчи ижодий туртки (импульс) ҳар сафар муайян ашёда ва шу ашёга хос техник воситалар орқали амалга оширилади.

Византия рангтасвирининг майда-чуйдасигача ишлаб чиқилган тизими унинг усталарига қўйилган мақсадга эришишни кафолатлар эди, бироқ бу тизим Уйғониш даври рассомларини қаноатлантирмади; ўз навбатида, Ренессанс рангтасвири усуллари барокко усталари томонидан рад этилди, классицизм рангтасвири асосига қўйилган тамойиллар эса романтизм даврида қабул қилинмас деб топилди. Шу билан бирга, ҳар бир йирик услуб доирасида фақат ўша йўналиш ёки маҳаллий мактабларга хос бўлган технологик хусусиятлар билан ажралиб турадиган оқимлар ёки маҳаллий мактаблар мавжуд бўлганини таъкидлаш муҳимдир; албатта, бу хусусиятлар мазкур давр ва минтақанинг санъати характери ҳақидаги умумий тасаввур доирасида шаклланган. Бунда Ўрта асрлар рангтасвирига хос бўлган муҳим белгилардан бири алоҳида минтақалар доирасида технологик усулларни ҳартомонламалигига интилиш бўлган бўлса, Уйғониш даврида худди шу гоё йўналиш торроқ миллий, кейинчалик эса фақат маҳаллий рассомчилик мактаблари чегарасида кузатилади.

Бу жиҳатдан эътиборли томони шундаки, ҳар сафар дастгоҳли рангтасвир асарларининг муайян салмоқли гуруҳи технологик тадқиқот объектига айланганида, айнан ана шу маҳаллий гоёлар ва уларнинг эволюцияси алоҳида яққоллик билан намоён бўлади. XVII асрдан бошлаб Европа дастгоҳли рангтасвири технологик индивидуализм йўлига кириб боради, бу ҳодиса XIX асрнинг сўнгги йилларига келиб ўзига хос (типик) хусусият касб этади. Айнан мана шу ерда санъат асарини яратишда технологик усулларга риоя қилишдаги

⁸ Джошуа Рейнольдс (Sir Joshua Reynolds, 1723—1792) Джошуа Рейнольдс трактат «15 трактатов Беседы о живописи». Из речей, произнесенных в Королевской академии. С-103.

⁹ Сэр Джошуа Рейнольдс (1723 —1792) — [английский живописец](#) и [теоретик](#), один из ведущих [британских художников](#) XVIII века

¹⁰ П. П. Чистяков. Письма записные книжки, воспоминания 1832 - 1919. "ИСКУССТВО", М. С - 152.

хар қандай меъёрийлик ўз аҳамиятини батамом йўқотадиган чегара ўтади. Агар рангтасвирнинг асосий услубий йўналишларига хос технологик хусусиятлар илгари ҳам кўзга ташланган бўлса, эндиликда бу хусусиятларни янада қатъий илмий табақалаштириш (дифференциация қилиш), муайян даврлар, миллий ва маҳаллий мактаблар, алоҳида усталар асарларига хос бўлган қонуниятлар мавжудлиги ҳақида сўз юритиш имкони пайдо бўлди.

Бу ҳолат бўёқлар билан ишлаш усулига, яъни рангтасвир техникасининг ўзига ҳам, шунингдек, ашёларни танлаш ва уларни ишлов беришдан бошлаб, картинани яратишнинг бутун технологик жараёнлар мажмуасига ҳам тааллуқлидир. Бугунги кунда асос, астар (грунт), чизматасвир, бўёқ қатламининг умумий (типик) ёки ўзига хос белгиларининг мавжудлиги ҳақида сўз юритиш ва уларни айнан идентификациялаш орқали асарнинг яратилган вақти ёки жойи тўғрисида хулоса чиқариш мумкин; муайян рассомлик мактаблари ва даврларга хос бўлган рангтасвир жараёни олиб боришнинг қонуний шакллари мавжудлигини тасдиқлаш имкони ҳам юзага келди. Шу тарзда аниқланган қонуниятлар замирида, типик ҳолатларнинг аҳамиятини камайтирмаган ҳолда, илмий асосланган изоҳларни талаб қиладиган истисноларни аниқлаш ҳам мумкин бўлди.¹¹

Яқин вақтларга қадар санъатшуносликнинг тарихий йўналиши санъат асарини яратишнинг технологик томонига жуда кам эътибор қаратган эди. Рангтасвир технологияси гўё картинани яратишнинг ижодий жараёнига бевосита алоқадор эмас, деган тасаввур XIX асрнинг иккинчи ярми — XX асрнинг биринчи ярми санъатшунослигида анча мустаҳкам илдиз отган эди. Санъат тарихчилари картинани яратиш жараёнига гўё «ташқаридан» қарагандек муносабатда бўлар эдилар. Аслида рангтасвирнинг технологик усуллари уларни анча кам қизиқтирарди, бу эса маълум маънода рассомларнинг ўзлари ҳам ўз маҳоратларининг технологик томонига қизиқишларини пасайтирганликлари билан қўллаб-қувватлайди. Бироқ сўнгги йилларда вазият ўзгармоқда. Бугунги кунда илмий тафаккур тараққиётининг реал омилига айланган гуманитар ва табиий фанларнинг яқинлашуви санъатшунослик каби анъанавий гуманитар соҳани ҳам четлаб ўтмади. Дастгоҳли рангтасвир технологиясини ўрганишда қўлга киритилган ютуқлар мутахассисларнинг тобора кенг доираларини — санъат тарихчилари, музей сақловчилари, реставраторларни — ўз олдида турган вазифаларни асарлар ҳақидаги технологик маълумотларга таянган ҳолда ҳал этишга ундамоқда. Айниқса, ҳозирги пайтда рангтасвирни санъатшунослик ва технологик тадқиқ этиш ўртасидаги фаол боғлиқлик атрибуция амалиётида шаклланмоқда. Санъат тарихи мутахассиси номаълум картинани ўрганар экан, одатда, уни ким, қаерда ва қачон яратганини аниқлашга интилади. Агарда аввало картинанинг қандай «бажарилгани» ҳақидаги саволга жавоб топилса, қатор ҳолларда атрибуцион усулнинг асосини ташкил этувчи илк уч саволга ҳам янада аниқроқ жавоб бериш имкони пайдо бўларди, зеро рассомлар ҳар доим ва ҳар жойда ҳам бир хил ашёлар билан ишламаганлар, бир хил техник усуллардан фойдаланмаганлар.

1908 йилдаёқ Россияда рангтасвир ашёларини янада объектив атрибуция қилиш мақсадида илк бўлиб ўрганишга киришган тадқиқотчилардан бири В. А. Щавинский¹² шундай деб ёзган эди: «Ўз тадқиқот объекти сифатида санъат асарининг белгилаган ёш билим соҳаси ҳозирча ривожланишнинг шундай босқичида турибдики, у асосан

¹¹ Ю. И. Гренберг. Технология станковой живописи. История и исследование. 1980. С- 6

¹² Василий Александрович Щавинский (1868—1924) — Rossiyalik kimyo muhandisi, san'atshunos va kollektor; professor, «Старые годы» jurnal muallifi.

материалларни тўплаш ишларини қамраб олади. Аллақачон жамланган маълумотлар тизимлаштирилмоқда, қиёсланмоқда, уларни тадқиқ этиш усуллари эса аста-секин шакллана бошламоқда. Тавсифий ўрганиш босқичидан кейин қиёсий картинашунослик босқичи келади. Ана шу иккинчи босқичда амалий масалаларни илмий асосда ҳал этиш имконияти маълум даражада пайдо бўлади. Масалан, муайян картинанинг қачон ва қаерда вужудга келгани, уни ким чизгани каби кўпинча жуда мураккаб саволлар тасодифий шахсий таассуротларга асосланган тахмин сифатида эмас, балки ўрганилган ашёга таянган ҳолда илмий йўсинда ҳал қилиниши мумкин».¹³ Албатта, XX аср бошларида мазкур соҳада қандайдир салмоқли ютуқларга эришишига умид қилиб бўлмас эди, чунки рангтасвирни табиий-илмий усуллар билан тадқиқ этиш ўша даврда фақат эндигина шаклланиш босқичида эди: деб ёзади Ю. И. Гренберг¹⁴. Бироқ кейинги йилларда ҳам бу соҳада жуда сезиларли ўзгаришлар юз бермади. Қадимги рус рангтасвири ашёларини ўрганиш билан чекланган ҳолда, В. А. Щавинский 1920-йилларда қуйидагиларни ёзган эди: «Агар рус рангтасвир-техник ашёлари ҳақидаги билимларимизни, асосан узук-юлуқ, бир бири билан боғланмаган ва сана жиҳатидан аниқланмаган иконавислар қайдларига таянган ҳолда эмас, балки бевосита экспериментал маълумотлар билан тўлдириш мумкин бўлганида эди, у ҳолда - буни ҳозир ишонч билан айтиш мумкин - қадимги рус санъатининг янги бир қиррасини ривожлантириш истиқболлари очилар эди; бу қирра ўзига хос жиҳатларига кўра унинг услубий ривожланиш тарихи билан мос келган бўлар эди».¹⁵ Шу билан бирга, рангтасвирни унинг технологик хусусиятлари нуқтаи назаридан ўрганиш, технология тарихи ҳақида аниқ тасаввурсиз, муайян даврларда, муайян миллий мактаблар доирасида усталар қандай ашёлар ва техник усуллардан фойдалангани ёки фойдаланиши мумкин бўлганини билмасдан туриб, самарали бўла олмаслигини алоҳида таъкидлаш жоиз. Бироқ бундай тарих на санъат тарихчилари, на рангтасвир технологияси ёки картиналар атрибуцияси соҳасидаги мутахассислар томонидан яратилмаган эди.

Ўтмишдаги дастгоҳли рангтасвир технологиясини реконструкция қилиш манбалари сифатида антик ва ўрта аср муаллифларининг илмий рисоалари (трактат), рус усталарининг иконанавислик бўйича қўлланмалари, Уйғониш даври ва ундан кейинги вақтларга оид асарлар хизмат қилади. Шу билан бирга, ёзма манбалардан фойдаланиш ҳам кўплаб қийинчиликлар билан боғлиқдир. Уларда келтирилган маълумотлар қисқа, баъзан ноаниқ ва зиддиятли, айрим ҳолларда эса атайлаб бузиб кўрсатилган ёки бугунги фан нуқтаи назаридан шубҳали бўлиши мумкин. Бундан ташқари, ўз замонининг рассомлик амалиёти ҳолатини умумий ҳолда акс эттирган бу асарлар, аслида, тавсиявий хусусиятга эга, холос. Шунингдек, яратилиш вақти ва жойи, кейинчалик тарқалиши масалаларига доир баҳслар ҳанузгача давом этаётган бундай қўлланмалар сони ҳам нисбатан камдир.

Шунга қарамай, XVIII асрнинг ўзидаёқ олимлар мазкур ҳужжатларни ўрганишни бошладилар. Тарихий манбаларга бўлган қизиқиш XIX асрда ёзма манбалар маълумотларига таянган ҳолда рангтасвир техникасига бағишланган қатор асарларнинг пайдо бўлишига олиб келди. Улар орасида, аввало, И. Мериме¹⁶, П. Монтабер¹⁷, Ч.

¹³ В. А. Щавинский. О материалах старинной картины // Старые годы, 1908, № 5. Б. 264–280.

¹⁴ Ю. И. Гренберг. Очерки истории развития технико-технологических исследований живописи. Сообщения ВЦНИЛКР. — 1971–1975. — Т. 26–29.

¹⁵ В. А. Щавинский. Очерки по истории техники живописи и технологии красок в Древней Руси // Известия ГАИМК. — 1935. — Вып. 115. Б. 53

¹⁶ I. F. L. Merimée. De la peinture à l'huile. — Paris, 1830. с. 9.

¹⁷ P. Montabert. Traité complet de la peinture. — Paris. 1829.

Истлейк¹⁸, М. Меррифилд¹⁹, асарларини, қадимги рус рангтасвири соҳасида эса Д. Ровинскийнинг²⁰ ишларини келтириш лозим.

XIX аср якунлари нуқтаи назаридан ғарбий Европа рангтасвири техникасига оид энг салмоқли натижа Э. Бергернинг тўрт жилдлик «Рангтасвир техникаси ривожланиши тарихи бўйича ашёлар»²¹ асари бўлди. XIX асрда вужудга келган, рангтасвир техникасини ўрганишда фақат академик йўналишга таянган ва ёзма манбаларни таҳлил қилиш орқали қадимги рангтасвирнинг «сири» ни англашни мақсад қилган ушбу йўналиш, моҳиятан, рассомлик ва санъатшунослик амалиётидан узилган ҳолда мавжуд эди. Тўғри, кейинчалик технологик маълумотларни санъат асарларини аниқлаш (атрибуция қилиш) жараёнида қўллашга уринишлар бўлди, бироқ бунинг учун етарли даражада фактик ашё мавжуд эмас эди, бу эса, ўз навбатида, уни хронологик даври ва топографик жойлашуви жиҳатдан англаш имконини бермасди. Шу сабабли, мазкур асарлар қатъий тарихий характер касб этмади. Ҳатто энг мукамал тадқиқотлар муаллифлари — Истлейк ва Бергерлар ҳам ўз ихтиёридаги маълумотларнинг чекланганлигини англаган ҳолда, ўз ишларини рангтасвир техникаси тарихи учун фақатгина «маълумотлар» сифатида баҳолаган эдилар. Шу билан бирга, агар XIX аср ўрталарида Англияда нашр этилган ва фақат мойбўёқли рангтасвир масалаларини қамраб олган Истлейкнинг илк тадқиқоти тор доирадаги мутахассислар учун манба бўлиб қолган бўлса, Биринчи жаҳон уруши арафасида Германияда чоп этилган Бергернинг асари ярим аср давомида ғарбий Европа рангтасвири техникаси ҳақидаги қарашларни шакллантирди, айрим ҳолларда эса бугунги кунгача ҳам уларни белгилаб келмоқда. Бироқ мазкур ишларга нисбатан ўтказилган танқидий таҳлил шуни кўрсатадики, ёзма манбалардан олинган маълумотлар ва визуал кузатишларга таянган ҳолда қурилган рангтасвир техникаси ривожланиши концепциялари нафақат у ҳақида умумий тасаввурдан ортиқроқ билим бермади, балки қатор ҳолларда хато хулосаларга ҳам олиб келди.

Айни пайтда, ўтмишнинг ёзма гувоҳликлари рангтасвир технологияси тарихи ўрганишнинг ягона манбаи эмас. Рангтасвир асарининг техникаси ва ашёлари ҳақидаги анча тўлиқ ва ишончли маълумотларни асарларнинг ўзини технологик жиҳатдан тадқиқ этиш орқали олиш мумкин. Табиий фанлар — физика, кимё, биология — аналитик усуллари мажмуасини қўллаш ва улар ёрдамида статистик маълумотлар тўплаш асарларнинг технологик ўзига хослиги, уларни яратиш жараёни, аслиги ва сақланиш ҳолати ҳақида илгари ҳисобга олинмаган улкан ҳажмдаги объектив ахборотни беради; турли даврларда ва турли мактабларда пигментлар, боғловчи моддалар, грунтлар ва бошқа ашёлар қўлланилганини рад этиб бўлмас далиллар билан тасдиқлайди ҳамда номаълум асарларни атрибуция қилишда зарур бўлган аслик эталонларини шакллантиради. Асримиз бошидан, айниқса сўнгги йилларда олинган аналитик маълумотлар дастгоҳли рангтасвир технологиясини янги нуқтаи назардан баҳолашга асос бўлиб, унинг ҳақида шаклланган кўплаб анъанавий тасаввурларни қайта кўриб чиқишни тақозо этмоқда.

Эндиликда рангтасвир техникасига оид мавжуд тадқиқотларга нафақат алоҳида масалалар, балки дастгоҳли рангтасвир технологияси тарихи билан боғлиқ туб

¹⁸ Ch. L. Eastlake. Materials for a History of Oil-Painting. — V. 1, 2. — London, 1847, 1869; переиздание: N. Y., 1968.

¹⁹ M. P. Merrifield. Original treatises, dating from the 12th to 18th centuries... — V. 1, 2. — London, 1849; переиздание: London, 1967.

²⁰ Д. А. Ровинский. История русских школ иконописания до конца XVII века // Записки Императорского археологического общества. — Т. 8. — 1856. — С. 1–196. Посмертное более полное издание, по которому даны все ссылки в настоящей работе, — «Обозрение иконописания в России до конца XVII века». СПб., 1903.

²¹ Berger E. Beitrage zur Entwicklungsgeschichte der Maltechnik. — München, 1901–1912.

муаммоларни ҳам қамраб олган тузатишлар киритиш зарурлигига шубҳа қолмади. Бугунги кунда биз турли рассомлик мактабларида картиналар асоси сифатида қўлланилган ёғоч лавҳалар турлари ҳақида Т. Фриммел даврига нисбатан анча кенг билимга эгамиз, демак, уларнинг келиб чиқиши ҳақида ҳам юқорироқ ишонч даражасида хулоса чиқариш имконига эгамиз. Шунингдек, шимолий мактаблар усталари фақат бўр грунтларда ишлагани, жанубий мактабларда эса гипс грунтлар қўлланилгани аниқланган; XVII аср голланд рассомлари так ишлов (грунт) тайёрлашда бўрдан ташқари кварц ва каолиндан ҳам фойдаланганлар, Ўртаер денгизи ҳавзаси мамлакатлари усталари эса, Меррифильд ва бошқалар тахмин қилганидек, Париж ганчи (алебастрдан) эмас, балки табиий ганчнинг турли модификацияларидан фойдаланганлар.

Бизга Бергерга нисбатан анча кўпроқ маълумки, шимолий мактаб усталарининг рангтасвир остидаги чизматасвирлари қандай хусусиятларга эга бўлгани ва қай даражада ишлаб чиқилгани, шунингдек, у эътироф этганидан фарқли равишда, қадимги нидерланд рассомлари асосан мойли боғловчига асосланган бўёқлардан фойдаланганлар. Ҳозирги кунда нафақат матншунослик тадқиқотлари жиҳатдан, балки аналитик тадқиқотлар асосида ҳам Д. Вазари²², К. ван Мандер²³ ва бошқа муаллифлар фикрига зид равишда, мойбўёқли рангтасвир техникаси XV аср бошларида Ян ван Эйк²⁴ томонидан «кашф этилмагани» исботланган. У шунингдек, А. Ильг ва П. Агтеев тахмин қилганидек, темпера боғловчидан мойбўёқли боғловчига босқичма-босқич ўтиш орқали шаклланган узоқ эволюцион жараённинг натижаси ҳам бўлмаган²⁵.

Қандай қилиб Европа ҳудудида «универсал» темпера рангтасвири мавжуд бўлмаган, балки бугунги кунда ўзига хос техник усуллари билан фарқланадиган бир қатор мустақил мактабларни ажратиб кўрсатиш мумкин бўлган бўлса, худди шундай тарзда мойбўёқли рангтасвир тарихида ҳам ҳозирда фақат ўзига хос рангтасвир жараёнини олиб бориш усуллари билан тавсифланадиган алоҳида минтақалар аниқ-равшан намоён бўлмоқда. Шундай минтақалардан бири Шимолий Европа бўлиб, бу ерда XIII асрга келиб муайян тизим сифатида шаклланган дастгоҳли рангтасвир, эҳтимол, дастлаб мойбўёқли рангтасвир сифатида вужудга келган ва ўзига хос шимолий темпера варианты билан параллел равишда ривожланган. Бошқа бир минтақа Жанубий Европа, маркази Италия бўлиб, бу ерда мойбўёқли боғловчи XIII асрдан бошлаб темпера билан мураккаб комбинацияларда қўлланилган ва «соф» мойбўёқли рангтасвирга ўтиш фақат XVII асрга келиб, ғарбий Европа рангтасвири техникаси ўз чўққисига эришган даврда яқунланган²⁶.

Ўқувчи эътиборига ҳавола этилаётган ушбу китобда, Европа санъати тарихининг кенг даврини — бизгача етиб келган илк дастгоҳли рангтасвир асарларидан тортиб XIX аср охиригача бўлган вақтни қамраб олган ҳолда, муаллиф технологияни тарихий-рассомлик тасаввурлар доирасига киритишга ва уни ижодий жараён хусусиятлари билан бевосита боғлиқ ҳолда санъатшунослик муаммоларидан бири сифатида кўриб чиқишга интилан. Бу

²² Джорджо Вазари (1511 - 1574) — Italiyalik rassom, me'mor va yozuvchi. Mashhur "Eng ko'zga ko'ringan rassomlar, haykaltaroshlar va me'morlar hayoti" asari muallifi.

²³ Капел ван Мандер (1548- 1606) — G'arbiy Flandriyalik shoir, yozuvchi, tarixchi va rassom, mashhur "Rassomlar kitobi" muallifi

Yan van Eyk (1385 yoki.

²⁴ Ян ван Эйк (1385ёки 1390 - 1441) — Shimoliy Uyg'onish davrining innovatsion erta niderlandiyalik rassomi, diplomat va portret rassomi.

²⁵ Ю. И. Гренберг. Очерки истории развития технико-технологических исследований живописи.Сообщения ВЦНИЛКР. — 1971–1975. — Т. 26–29. Ўша жойда.

²⁶ Ю. И. Гренберг. Очерки истории развития технико-технологических исследований живописи.Сообщения ВЦНИЛКР. — 1971–1975. — Т. С-35.

эса рангтасвир техникаси тушунчасини сезиларли даражада кенгайтиришни ва айрим ҳолларда унинг тарихий ривожланиши ҳақидаги қарашларни қайта кўриб чиқишни тақозо этди.

Мавжуд рангтасвир техникасига оид тадқиқотлардан фаркли ўлароқ, картинани яратишнинг мураккаб ва кўп қиррали жараёнини фақат бўёқлар билан ишлаш усули сифатида келтирадиган, мазкур жараён эволюциясини эса боғловчи модданинг алмашилиши (энкаустика — темпера — мой) билан изоҳланган «рангтасвир техникалари» кетма-кетлиги сифатида талқин этган муаллиф, ушбу масалани мутлақо бошқа жиҳатдан кўриб чиқади.²⁷

Картинани яратиш жараёни, яъни рассом биринчи марта мўйқалам тортиб бўёк берган лахзадан то мўйқаламни қўйган пайтгача бўлган вақт — XIX–XXI аср усталарининг имтиёзи бўлиб, улар асос тайёрлаш ёки бўёқларни тайёрлаш билан ўзларини уринтирмаганлар, ҳатто тайёр асарни лак билан қоплашдан ҳам озод бўлганлар. Аслида шу даврда «рангтасвир техникаси» (бўёқлар билан ишлаш усули) бўйича кўплаб қўлланмалар пайдо бўлган ва мазкур тушунча шаклланган.

Бироқ олдинги даврлардаги рассомлар учун картинани яратиш мураккаб технологик жараён бўлиб, унда асосни, тагишловни (грунт)ни, пигментларни тайёрлаш ва бошқа ашёларга ишлов бериш каби вазифалар ҳам кўзда тутилган. Шу боис ушбу ишда дастгоҳли рангтасвир технологияси тарихи комплекс равишда ўрганилган. Ҳар бир картинанинг таркибий қисми — асос, тагишловни (грунт), бўёкли ва ҳимоя қилувчи қатлами — алоҳида таҳлил қилинган ва унинг аҳамияти нафақат функционал-технологик, балки бадиий жиҳатдан ҳам очиб берилган.

Рангтасвир технологияси тарихига шундай ёндашув — ёзма манбаларни ўрганиш ва асарларнинг технологик тадқиқотлари маълумотларини таҳлил қилишга асосланган, санъатшунослик мавзулари доирасига кирмаган бўлса-да, Европа қитъасида икки минг йил мобайнида турли дастгоҳли рангтасвир технологик тизимлари қандай шаклланганини, ривожланганини ва ўзаро қандай таъсирлашганини, усталар қайси ашёлар ва чизиш усулларидадан воз кечиб, улар ўрнига бошқаларини қўллаганини кузатиш имконини берди.

Фойдаланган адабиётлар

1. В. А. Щавинский. Очерки по истории техники живописи и технологии красок в Древней Руси // Известия ГАИМК. — 1935. — Вып. 115.
2. Д. А. Ровинский. История русских школ иконописания до конца XVII века // Записки Императорского археологического общества. — Т. 8. — 1856.
3. П. П. Чистяков. Письма записные книжки, воспоминания 1832 - 1919. "ИСКУССТВО", М.
4. Ю. И. Гренберг. Очерки истории развития технико-технологических исследований живописи. Сообщения ВЦНИЛКР. — 1971–1975
5. Плиний Старший. "Естественной история" 77-78 гг. книга XXXV.
6. Л. Б. Альберти. Три книги о живописи // Десять книг о зодчестве. — М.: Всесоюзная академия архитектуры, 1937. Мастера искусства об искусстве. — М.: Искусство, 1966.
7. Ченнини Ченнино. Книга об искусстве, или Трактат о живописи. — М.: ОГИЗ–Изогиз, 1933.

²⁷ Ю. И. Гренберг. Очерки истории развития технико-технологических исследований живописи. Сообщения ВЦНИЛКР. — 1971–1975. — Т. 26-29. С-27.

8. Леонардо да Винчи. Книга о живописи мастера. Москва: Огиз-Изогиз, 1935.
9. Манускрипт Теофила "Записка о разных искусствах" // Всесоюзная центральная научно-исследовательская лаборатория по консервации и реставрации музейных художественных ценностей (ВЦНИЛКР). 1963 .
10. Луккский манускрипт — Bu VII–IX -asrlarga oid qo'lyozma bo'lib, Luka monastiri kutubxonasida saqlanadi, qadimiy texnologiyalar, xususan, zargarlik texnikasi haqida qimmatli ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.
11. ThissenJ., VynckierJ. NotedelaboratoiresurlesceuvresdeJuandeFlandesetdeson école à PalenciaetGervera. — IRPA. — 1964. — V. 7. — P. 234–247.
12. Манускрипт неизвестного автора, хранящийся в Берне // Сообщения ВЦНИЛКР. 961. Т. 4. Б- 60–66.
13. Ерминия, или наставление в живописном искусстве, написанное неизвестно кем, вскоре после 1566 года. (Первая иерусалимская рукопись XVII века) // Труды Киевской духовной академии. 1867. № 7. С. 139–192.
14. F. L. Merimée. De la peinture à l'huile. — Paris, 1830.
15. P. Montabert. Traité complet de la peinture. — Paris. 1829.
16. Ch. L. Eastlake. Materials for a History of Oil-Painting. — V. 1, 2. — London, 1847, 1869; переиздание: N. Y., 1968.
17. M. P. Merrifield. Original treatises, dating from the 12th to 18th centuries... — V. 1, 2. — London, 1849; переиздание: London, 1967.
18. BergerE. BeitragezurEntwicklungsgeschichtederMaltechnik. — München, 1901–1912.
19. Afinalik Apollodor, Skiograf nomi bilan mashhur, miloddan avvalgi V asr, qadimgi yunon rassomi, yunon monumental rasmining ustasi. Antik davr lug'ati, 1989 yil.
20. Pliniy Elder, asl ismi Gay Plinius Sekund, milodiy 22-24 yillar oralig'ida, Novus Komus - milodiy 79-yilning 24 yoki 25 avgusti, Stabiae, qadimgi Rim yozuvchisi va olimi. Беркова Е. А. Научная литература ранней империи / История римской литературы. — Под ред. С. И. Соболевского, М. Е. Грабарь-Пассек, Ф. А. Петровского. — Т. 2. — М.: Изд-во АН СССР, 1962.
21. Малый энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. — 2-е изд., вновь перераб. и значит. доп. — Т. 1—2. — СПб., 1907—1909.
22. Джошуа Рейнольдс (Sir Joshua Reynolds, 1723—1792)Джошуа Рейнольдсу трактат «15 трактатов Беседы о живописи».